

Смерть

КУПИТИ

Борис Антоненко-Давидович - письменник, перекладач і мовознавець. Засуджений спершу до страти, а потім - до довічного заслання.

Головний герой його повісті «Смерть» - колишній діяч Центральної Ради та Директорії Кость Горобенко, який принципово досі говорить українською. Ламаючи себе, він намагається перетворитися на справжнього комуніста, стати своїм. Для цього реквізує піаніно та книжки, пише доноси. Але у снах Кость досі бачить кохану, а реквізовані книжки зберігає в окремій кімнаті як згадку про колишнє життя. Він огидний сам собі за ті дії, які змушений учиняти. І навіть попри цей внутрішній конфлікт продовжує зображати комуніста. І щоб остаточно ним стати, має наважитися на найгірше - вбивство.

Про серію «Неканонічний канон»

Міркуючи про канон української літератури, в пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми - Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький. Хоча насправді цей перелік значно більший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого ми не знали, чії тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомців. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів - від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на тексти українських класиків по-новому.

● БОРИС

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ. Смерть

● БОРИС

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ. Смерть

Повість

віхОла

Київ · 2025

УДК 821.161.2-321.6

A72

Антоненко-Давидович Борис

A72 Смерть : повість / Борис Антоненко-Давидович; післям. Євгенія Стасіневича. — Київ : Віхола, 2025. — 208 с. — (Серія «Неканонічний канон»).

ISBN 978-617-8517-71-7

Борис Антоненко-Давидович — письменник, перекладач і мовознавець. Засуджений спершу до страти, а потім — до довічного заслання.

Головний герой його повісті «Смерть» — колишній діяч Центральної Ради та Директорії Кость Горобенко, який принципово досі говорить українською. Ламаючи себе, він намагається перетворитися на справжнього комуніста, стати своїм. Для цього реквізує піаніно та книжки, пише доноси. Але у снах Кость досі бачить кохану, а реквізовані книжки зберігає в окремій кімнаті як згадку про колишнє життя. Він огидний сам собі за ті дії, які змушений учиняти. І навіть попри цей внутрішній конфлікт продовжує зображати комуніста. І щоб остаточно ним стати, має наважитися на найгірше — вбивство.

УДК 821.161.2-321.6

Текст звірено за виданням:

Антоненко-Давидович Б. Смерть: повість. — Київ : Державне Видавництво України, 1928.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Євгеній Стасіневич, післямова, 2025

© Володимир Гавриш, обкладинка, 2025

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2025

неканонічний канон:

Коли міркуєш про канон української літератури, у пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми — Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький... Хоча насправді цей перелік значно ширший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомців. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів — від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на твори українських класиків по-новому.

За життя розплата тільки кров'ю,
Тільки смертю переможеш смерть.

Василь Еллан

Смерть

I

Кость Горобенко оглянув свій партбілет, і на цей раз чомусь надто виразними і багатозначними здалися йому кілька таких знайомих і звичайних слів: «Російська Комуністична Партія (більшовиків)».

Кость в'яло подумав: «Це нісенітниця — друкувати українською мовою “російська”...». А втім, не це, власне, впадало в око і настирливо вимагало на самоті витягати з кишені рожеву книжечку і вдивлятися у першу сторінку.

Вся суть, уся непорушна сила її, що концентрувала увагу протягом кількох місяців, була в тому, здається, зовсім зайвому слові, що притулилося збоку, заховалось навіть у дужки, але яке насправді було і не зайве, і не звичайне — (більшовиків)...

«Більшовик!» — це зовсім не те, що «комуніст». «Комуніст» — це термін новий, і Кость при звичаївся до нього одразу, навіть зріднився з ним. А ось із «більшовиком», цебто з тим самим більшовиком, що, за недавньою термінологією, на вістрях багнетів «ніс із півночі, з Росії, на Україну» — ні.

Кость поклав партбілет на стіл і озирнувся по кімнаті. Було тихо. Крізь одчинене вікно із саду долітало однотонне щебетання якоїсь безглуздої пташки. Десь за листям дерев перевалювало на захід сонце, і його кволе проміння позначилось на стіні сіруватою мармуровою мережею. Розкидані книжки, штани на подушці, наган на столі — все це було німе й глухе. Ніщо не могло підслухати Костевих думок, щоб потім нишком, у закутках, за спиною, шепотіти поміж членами організації. Кость спокійно подивився крізь вікно в сад і тихо сказав самому собі:

— Я — більшовик...

Він хотів це донести до самих глибин свідомости, але й на цей раз спорснув. Кость зніжковів і стомлено сів. На вустах заграла легка іронічна посмішка. Було неприємно. Отак само він колись обдурював батьків і ховався з «одиницею» за диктант. Яка різниця? Тоді — «одиниця», а тепер — ті два будинки, що їх мав колись до публічного

торгу нетяга-батько в цьому ж місті, і та гімназія, що стоїть і досі на розі двох вулиць у садку, але вже містить тепер у собі педкурси. Це вони муляють комуністичне сумління, або, кажучи просто, — душу, це вони не дають змоги спокійно, як і всім іншим членам організації, почувати себе більшовиком. Вони.

Кость сперся ліктем на стіл і подумав: «Якого чорта липне це все до голови? Що батько був дрібний буржуа — це вірно. Факт. Ба навіть він цілував соборному настоятелю, каштановолосому панотцеві Гаврилові, руку і його сестра, що колись була мені рідною тіткою, вдруге заміж за вихристом-купцем — це також вірно. Це все так. Але батько потурбувався вмерти за рік до революції і, нівроку йому, добре зробив. Я ненавиджу його за те, що він був мій батько, і вдячний йому, що його тепер нема. В мене немає тепер нікого. І це так само вірно. Я не відповідаю за батьків. А втім, що ж: одним судилося бути спадкоємцями своєї кляси, а іншим — ренегатами. Хай, за їхньою теорією, я — “дрібнобуржуазна інтелігенція!”. Я кажу трохи інакше — ренегат дрібної буржуазії. Важно те, як я сам думаю про себе, а не хтось інший. І немає мені ніяких докорів від самого себе! Так, я був український націоналіст, я був за голову повітової філії Національного союзу; в цьому ж місті я, безусий юнак, що допіру скінчив гімназію, виступав у 1917-му на мітингах, розпинався на всяких зібраннях за “неньку”, закликав собі в свідки спорохнявілу пам’ять усяких Сірків та Гордієнків. Це все вірно, і я не ховаю це ні від кого. Це було раніш, а тепер я...».

Кость знову зупинився, але напружився і голосно вимовив:

— Більшовик!

Але враз виринула, чи з гімназії, чи просто з дитячих літ, казочка і стало смішно й сумно.

Якийсь альхімік дошукувався філософського каменя. Він перемолвився всім святим, яких тільки знав, благав Богородицю, нарешті самого Христа допомогти йому, але всі вони були мовчазні, як звичайнісінький камінь з цього дому. Тоді альхімік прокляв їх гамузом усіх і звернувся до сатани. Сатана з охотою згодився допомогти, але правив одного: «Ти знайдеш те, чого шукаєш. Тільки — одна умова, друже мій: тиждень не думай про білого ведмеда». Нещасний альхімік, що, здається, ніколи за все своє довге життя серйозно не

замислювався над ведмедами взагалі, а білими зокрема, цілий тиждень ні на хвилину не міг позбутися цієї навісної думки про білого ведмеда.

Горобенко, посміхнувшись, подумав: «“Більшовик” — це мій білий ведмідь, але якого ж філософського каменя дошукуюся я?..».

Він поклав у кишеню партбілет, узяв наган, щільно зачинив вікно і вийшов із дому.

Це кляте повітове місто з його безглуздими брудними завулками, шопою на базарі, незграбними рожевими купецькими домами, місто, де всі знають про кожного всяку дрібницю й одне одному осточортіли, це місто — свідок. Воно знає все. Ось Народній будинок. Тут стояв батько з царським портретом, коли була маніфестація з нагоди здобуття Перемишля; ось базар, за ним ліворуч вулиця, де жила в своїй тітки Надя...

Кость швидко ступав по м'якому базарному поросі. Тепер базар був мертвий. Огидливо стирчали гнилими кроквами напівзруйновані ятки. Це жертви боротьби комунвідділу з приватним торгом. Від яток смерділо людськими екскрементами, і довгий понурий м'ясний ряд скидався на перекинуті кінські кістяки.

Десь у кутку під кам'яницею як неприкаяні сиділи кілька перекупок з яблуками, ще далі селянський віз, збоку мур, і на ньому розсічений ринвою напис: «Сапожная мастерская Уездсо/беса».

Ринва нещадно розлучила дві частини слова і зробила так, що коли «уездсо» почувало себе якось сиротливо й самотньо, то «беса» було ніби саме на місці. Воно глузливо одскочило від ринви і, показуючи вгору язичка від «б», знущалося з правовірних міщан.

Це ширило між перекупками, колишніми купчихами й казначейшею всякі непевні чутки й підпирало їхні гадки щодо антихриста (самі ж признаються, що бісове...).

Горобенко зненацька подумав: «А ось коли б написали по-українському, цього б не було, хай би й ринва розірвала». Проте одразу ж стало соромно свого власного примітиву. І потім він звернув увагу на цей мур не через «беса», а тому, що тут розстріляли когось петлюрівці, і Горобенко внутрішньо посміхнувся самому собі: «Власне, логічно, за загальним ходом тих подій, мене теж повинні були б розстріляти, і це дуже дивно, чому цього не сталось... Правда, я

не був у війську, я, так би мовити, мирно політиканствував, але все ж таки...».

Горобенко перейшов бруковану широку головну вулицю і ступив на східці парадного ходу. Тут був колись банк, де служив батько його гімназійного друга, тепер — це робітничий клуб. Тут звичайно, через брак великої залі в повітпарткомі, бувають загальні збори організації.

Пожовклі соснові гірлянди, паперові прапорці, неохайно прибиті портрети вождів, забруднені мухами й чиймись пальцями плякати, розстроєне піяніно, на якому вічно хто-небудь несамовито вистукує «Інтернаціонала», — все це виглядало холоднувато й незатишно. Тут не почувалось дбайливих рук, приміщенню бракувало душі. Люди приходили сюди — раптом. Гомінкою юрбою вони враз заливали залу, приносили свій пах шкіри, дьогтю, шмаровидла, махорки, навіть куряви сільських доріг, і тоді розсувались безладно стільці, підлога вкривалась недокурками і в кімнатах стояв стовпом густий синюватий дим. А коли люди виходили, тоді в приміщенні було тихо, самотньо й сумно, як на згарищі.

Загальні збори ще не почались. Партійці заповнювали залу й купами розходились по кутках.

До Горобенка підлетіла Славіна. Її підстрижене волосся не личило до худого обличчя невиразних літ, і зовсім уже дратувала якась каблучка на пальці.

— Таваріщ Ґарабенко. Таваріщ Ґарабенко.

Вона вчепилась худорлявими пальцями в його ґудзика на сорочці і почала нещадно крутити:

— Де ж ви загаялись? Мені конче треба з вами поговорити.

Її російська мова з штучним московським акцентом одразу зменшила кілька тонів і перейшла в шушукання. Вона непомітно потягла Горобенка в дальній куток.

— Ви знаєте... Це неможливо!.. Це підриває авторитет. Фірсов учора виступав п'яний на учительських зборах!.. Це треба конче поставити на порядок денний... Аби ви знали тільки, як він...

Горобенко хотів якось одчепитись від неї. Ця завідувачка соцвиху справді надто вже уїдлива. Він одсунув на потилицю кашкета і мляво відповів:

— Це дрібниці, товаришко Славіна; хіба тепер до них...

Але Славіна крутила вже гудзика обома руками й поспішно шаруділа словами далі:

— Як дрібниці?! Це компромітує нас усіх... Це ганьбить усю партію... Та ви знаєте, що цей самий Фірсов...

Горобенко нетерпляче глянув у вічі Славиній. Цю колишню вчительку видно всю наскрізь: опозиції шукає серед інтелігентів...

Стало знову неприємно за себе — адже не піде Славіна до Горбаня або Дружиніна шушукатись, а цілить у нього: «Таваріщ Ґарабенко, таваріщ Ґарабенко». Як це бридко! Він глянув на її тоненькі безкровні губи і раптом подумав: «А мабуть-таки, правдиві оті чутки, ніби Славіна — прижитна донька якогось тамбовського архиєрея...».

— Таваріщ Ґарабенко! — Славіна зробила наголос. — Нам конче треба обмірковувати це разом...

Горобенко сухим голосом зупинив її:

— Це склока, товаришко. Вибачте, я мушу піти поговорити...

Горобенко різко повернувся й пішов до якоїсь групи. Славіна здивовано подивилась йому вслід, але похопилась і побігла когось шукати...

Горобенка перейняв Завальний. Він, як і завжди, схопив його руки понад ліктями й, випробовуючи м'язи, труснув кілька разів.

— Здоров, Горобенко. Ну, як там «мова»? — Завальний вишкірив рота, і його підборіддя найжачилось розмазаною усмішкою. — Петлюрівщину сієш, каналія! Це ти Маркса українізував? — він показав на свіжі плякати, друковані українською мовою, і блиснув переднім золотим зубом.

Ці вайлуваті дотепи перли від Завального, як із дуба, але крізь посмішку в ньому єдиному тільки Горобенкові вчувалась товарицькість і приязнь. Завальний був чи не один тільки у всій організації, що читав між іншим «Вісти» і перегортав удома Шевченка.

Горобенко відповів йому по-російськи.

— Слухайте, якого чорта ваш культвідділ ще й досі не налагодив клубної бібліотеки? — сказав Попельначенко.

Попельначенко звик говорити безапеляційним, командувальним голосом, і це якось незрозуміло гармонізувало з його ще надто молодими рисами обличчя й худорлявою постаттю. Він хлопча, але він — пестун організації.

Попельначенко мотнув угору підборіддям:

— Так що значить — нема?! Має ж ці книжки інтелігенція — реквізнуть! Зв'язатись із наросвітою. Взяти, і баста!

Попельначенко може це сказати. Він з 18-го року в партії. Попельначенко виріс під ударами залізним аршином свого батька--кравця. Він — «справжній пролетар». І щодо інтелігенції він не аби сказав. Він розуміє все. Цей клишоногий Попинака, як його прозвали в організації, — це хитрий тип. Він знає, куди закинути. А проте в нього сухоти. Це вони, мабуть, розлили по всій Попинаковій істоті злостивість і розтягнули долу кутки його пухких губ. За що, власне, Попинаку люблять в організації? А люблять! Попинакові вільно все.

Попельначенко засунув глибоко в кишені штанів руки й зневажливо прищулив очі з довгими чорними віями:

— Ти, брат Горобенко, сам ще, скажу тобі, на всі сто відсотків інтелігент. Тебе б послати разів зо три розправитись із куркульнею, — отоді б витрусився, а так, як оце тепер...

Попинака не доказав. Він закашлявся. Розкоти кашлю лунко розглягались по кімнаті, летіли під стелю, і від них ставало усім якось ніяково. В ближчих групах замовкли. Якась жінка прибігла з водою в іржавій кварти.

Попельначенко замахав руками і сердито сплюнув убік. Горобенко уважно подивився на скарлюченого Попельначенка, і в голові, як хмаринка цигаркового диму, тихо пройшло і осіло: «Цинік він усе ж таки...».

Біля столу голосно крикнув секретар парткому Кричєєв:

— Прошу, товариші, зайняти місця! Прошу...

Він заторохкотів кулаками по дикті, а далі спокійно і монотонно, немов звертався не до зали партійців, а кудись ліворуч, у куток, кинув:

— Пропоную обрати голову й секретаря...

II

Горобенко похапцем розклав у папки кучугуру штампованих папірців, запхнув у портфель з шматком вівсяного пайкового хліба довгі писані аркуші й на годину раніш покинув свій культвідділ.

Перед парткомом уже посходились партійці і незграбною масою різноманітного одягу, взуття та облич розташувались тут же, на пішоході.

Славіна й на цей раз не стрималась. Її непокриту підстрижену голову на тонкій і високій шиї було ще здалеку видно. Мабуть, через цю тоненьку, але в'юнку шию, що на ній раз у раз поверталась на всі боки її голова, Славіна скидалась на курку з породи голошийок. Як навмисне, Славіна носила бурякову блюзку з великим вирізом. У цьому вирізі зійшлися на герць Славініна претенсія на декольте і партійна пристойність. Так і не знати було, хто з них переміг, але, в кожному разі, ця блюзка виставляла на очі всю негарну шию і справляла враження чогось обскубленого. Славіна прошмигнула дрібненькою курячою ходою поміж чоловічими постатями і вчепилась руками в Горобенків портфель. Це одразу ж збурило Горобенка й нагнало ворожости. Чорт знає що за звичка безглузда — конче їй треба крутити щось! Славіна мацала руками блискучий замочок портфеля і без упину сіяла на всі сторони, куди тільки поверталась її голівка, коротенькі слова. Це була навіть не мова, а якась усна шорстка стенографія. З-під тонких губів вилітали недогризки слів, без закінчення, без початку: їх Славіна перемелювала десь у вузькому горлі, а на повітря одвіювалось лушпиння і неприємно порошило бесідникові уші.

— ...Тут дуже легко улаштувати дитячий садок... Але треба перше батьків... Засідання... Обміркуємо плян і спільну нараду... Ви в п'ятницю вільні... Потім ще з Гусинською бібліотекою... Там сидить наша кандидатка, Андрійченко, але це неможливо, її міміка й потім, знаєте, поводження... Взагалі наш жінвідділ... — Славіна не скінчила. Вона зробила гримасу, захитала головою й несамовито засіпала куток портфеля. — Я не знаю, я не знаю, до чого це все може призвести... Над цим треба задуматись...

Але Горобенко прекрасно знає. Славіна не терпить жінвідділу в цілому й кожну партійку — зокрема. Вона принципово проти жінвідділу. Жінвідділ і собі не любить Славіну, проте хоче накинати на неї роботу, але Славіна обминає жінвідділ й вислизує. Славіна одвела Горобенка на кілька кроків осторонь і витягнула до його вуха шию.

— А це як вам подобається? Мені треба зараз на засідання, кожний із нас перевантажений роботою — і ось. Прошу. Суботник! Це ж —

просто комедія. Марширувати по місту... Їй-богу — потеха!..

Горобенко безнадійно глянув на Славину. Вона як шевська смола. Далебі, вона отруєє партійне життя. Від неї годі одчепитись.

Його стомлені очі впали на її тоненьку шию, і він зненацька подумав: «Взяти б цю шию, цього стеблика з тіста, в кулак і стиснути поволі пальцями!..». Стало навіть смішно: певно, Славина тоді заверещала б і здохла, як ярмарковий гумовий чорт...

Деся поблизу гаркнув хрипкий вахмістровий бас:

— Строй-ся-а!..

Це командир кавескадрону Несторенко. Його призначено командувати суботником, і чорний, зашнурований потрібними й непотрібними ремінцями, френч випнув на пішоході свої дебелі груди.

На брук вийшли першими секретар парткому Кричєєв і відповідальні. Вони вишикувались у шерєг, а за ними з пішоходу посунула сіра партійна маса. Ця поспішна викональність наказу в Кричєєва та відповідальних здалася Горобєнкові демонстративною і підкресленою: «Рєспубліканська псевдопростота!».

З пішоходу пороззявляли роти неодмінні вуличні хлопчиська, і сторожко стежили з вікон трохи сполохані міщани.

— ...а-агом а-арррш!..

Попереду стомлено майнув парткомський прапор із золотою зіркою, і сотня чобіт вдарила по бруку.

Хтось позаду затяг непевним низьким голосом, але його підтримали середні, далі приєдналися перші, і серед тихих вулиць розляглося не то по-солдатському, не то по-парубоцькому:

...В царство свободи доро-о-гу

Грудью проложим себе...

Співали в один голос, не поділяючись на партії, але старанно намагались компенсувати вокальну нюансовку викриками особливо знаменних слів.

...Долго в цепях нас держалі.

Зав'юрвідділу легковажний Миша Чернишов був незадоволений. Він давно висловився за те, щоб організувати з партійців хор, але його

ідею досі не підтримано. Він злісно радів, коли хтось зривався на високій ноті або співаки збивалися з такту.

— Подравняйся! Ать-два, ать-два... — Несторенко впівзвороту критично оглянув немущтровані партійні ряди.

— Дружинін, ногу!

Худорлявий Дружинін, що йшов поруч з Горобенком, сердито повернув до Несторенка голову і одвернувся. Він мовчки змінив маршовану ногу, і на лиці його знову під шкіряним кашкетом осіла тінню втома і якась зашкарубла, суха мрійність. Попереду тупсала, розкидаючи в сторони п'ятами, Славіна. Несторенко забіг наперед, і відтіля знову долетіло його міцне:

— Крайній справа, підтягнись!..

Дружинін сплюнув убік і вилаявся. Він узяв під пахву свою стару, пошарпану папку, набиту паперами, скрутив з махорки цигарку й спокійно запихкав димом.

Кость Горобенко уважно стежив за його рухами. Цей Дружинін — один з небагатьох, що не має портфеля. Він уперто держиться своєї нікудишньої папки. Чому? Славіна розв'язала це дуже просто — він завідує відділом праці. А хто ж не знає цього платонічного відділу?..

Кость Горобенко раптом подумав: хто з них «обличчя» нашої організації — Дружинін чи Несторенко?..

Збоку заторохкотів старий земський тарантас з інженером і підрядчиком. Це фахівці. Вони технічні керівники суботника. Інженерове пенсне блиснуло по партійних рядах, але ніщо не змінилось на його чеховському лиці. Він промовив щось своєму хурщикові і закурів десь попереду.

Горобенко довго дивився туди, відкіля долітало перебійчате тарантасове торохкотіння.

Що думав про них цей «останній із могікан»?

Улиця поширшала. Були останні хати передмістя, але весела юрба хлопчаків не покидала загін. Вони бігли обабіч улиці, пустували, сміялися, підбігали аж до рядів і враз від самого тільки Несторенкового погляду розсипались врозтіч.

Ці хлопчаки, як уїдливі мухи, дрочили Горобенка. А втім, Славіна має рацію: навіщо ця бутафорія?.. Хіба не можна було всім позходитись на роботу в умовленому місці без марширування й

пісень? Для чого це «подравняйсь» і сам Несторенко в ремінцях? І на якого чорта ця комедія, що розважає дітлахів і дає міщанству приводу глузувати?..

«Дає міщанству приводу глузувати? — Горобенко спіймав самого себе і мислено почав судити: — Ти ще зважаєш на міщанство, тебе обходить, що воно буде казати? Признайся, тобі це не байдуже? Ти боїшся його глузів? Може, хочеш виправдатись перед ним, правда? Адже всі ті, що серед них ти жив іще так недавно, всі вони — по той бік, усі вони — міщани. А хіба Надя не була такою? Хіба її родичі--купці не живуть ще й досі на Мошенці? Як вони думають про тебе, і як би поставилась до цього всього сама Надя, якби жила й досі? А Надя ж!..»

Це скидалося вже на самокатування. Але було в цьому щось відрадне, щось болючо-приємне, що виправдувало, прощало й вимітало — як світлицю перед колишнім святом — засмічену душу. І тоді сотні людей, зовсім не подібних одне на одного, здавались якоюсь суцільною, зливою масою, такою чужою і далекою всьому провінціальному місту і його старосвітським купецьким домам.

Стало навіть радісно й легко, коли кінчилося місто і зблизька долетів бадьорий сосновий дух.

Інженер із підрядчиком давно вже стояли біля кучі лопат і кількох селянських возів, коли загін прийшов на місце суботника.

Інженер тихо дивився понад пенсне, недбало наче плене посередині носа, й флегматично казав Несторенкові:

— Важно підсипати узвіз, міст ще може триматися. Я попрошу розбити на партії; одні копатимуть глину, а потім, я гадаю, треба ще...

Горобенко пильно подивився на інженера. Він ходив з Несторенком коло возів і мляво давав вказівки. Тепер він уже не був нерозгаданим сфінксом, як у тарантасі. Було одразу ясно, що цей «спец» ні за що має всю цю роботу, весь цей суботник. За інших обставин кілька робітників і підрядчик виправили б дорогу, полагодили б моста, та навіть поставили б нового (хіба земство не дало б належних коштів?) — і все зроблено. Інженер тільки оглянув би вже готовеньке, для порядку дещо зауважив би підрядчикові, а ввечері він сів би з доктором і мировим суддею за преферанс. А тепер: що ж — він мусить виконувати примхи цих дорослих дітей і з ними вкупі клеїти дурня.

Йому, старому лібералові, навіть народолюбцеві, це тяжко, це моральні тортури, але нічого не поробиш. Проте цей хресний шлях треба пройти. Цей фатум російської інтелігенції, що одірвалася від народного пня. Цей шлях болючий і ганебний, але він має свій кінець. Інженер прекрасно знає, що хіба ж можуть довго утриматись ті, що проти приватного торгу! Торг завжди був чинником поступу й культури — фінікійці, греки, Рим... Інженер певний за майбутнє, а тепер він говорить чемно, але сухо й стримано.

Горобенкові було шкода цих сотню людей, що з них принаймні 70 вірили в суботник, як у фетиша господарчого піднесення, і ладні були забути недоїдання і втому. Інженерова млявість профанувала сильні замахи рук. Здавалося, що інженер крізь своє скептичне пенсне в роговій оправі байдужим поглядом змахує з лопат землю, гасить силу ударів і через це виходила не робота, а тільки дитяча гра в робітники. Хотілось у тришия прогнати інженера і його тінь — підрядчика.

Дружинін сплюнув на долоні, взяв держак лопати і, наче відповідаючи Горобенковим думкам, забурчав:

— Понаводили начальників! Планувати їм треба. Скажіть, будь ласка, — штука яка велика! Землю насипати самі не зможемо...

А інженер мовчки походжав між партійцями і свердлив очима їхні спини. Горобенко глибоко копнув лопатою, коли позаду інженер постукав цигаркою об срібний портсигар і чиркнув запалку.

— Одійдіть, будь ласка, ви мені заважаєте! — кинув йому грубо і з силою швиргнув від себе налопатник землі.

Інженер здивовано оглянувся і, чемно перепросивши, пішов далі.

Горобенко сердито кинув у його сторону:

— Тиняється тут!.. — І жваво заходився працювати.

Вже вечоріло, а наслідки суботника були ще зовсім мізерні. Узвіз перед мостом було тільки з одного краю вталовано, а з другого — лежала брилами свіжа земля, і перед самісіньким мостом, там, де починались його гнилі дошки, вирячила чорну пащу велика діра. Було ясно, що не закінчити за сьогодні навіть самого найпотрібнішого, і, певно, інженер уже заздалегідь радіє, але партійцям хотілося закінчити. Вони старанно копали землю і підвозили її до мосту. Дружинін хазяйновито зміцняв схил, і тільки Несторенко,

повітпродкомісар Дробот та заворгінстру стояли обік дороги і про щось сперечались.

Дружинін зняв кашкета, витер з чола рукавом піт і на хвилину обперся на лопату передихнути. Він глянув на Несторенкову компанію і знову взявся до роботи.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

КУПИТИ